

Raja railona aukeaa?

Ulla Koskinen
on tutkijatohtori
Tampereen yliopiston
historiatieteen oppi-
aineessa.

Suomi on rajariitojen luvattu maa, lausui kollegani äskettäin. Kieltämättä ajatus tuntuu osuvan oikeaan, kun miettii kaikkia niitä tapauksia, joissa lähipiirin ihmiset ovat olleet osallisina tai jotka muuten ovat sattuneet korviin. Tuttu on myös se primitiivinen tunnereaktio, jonka aiheuttavat mökkipalstan puolelle laitetut puunkaatomerkit. Raja on selvästi asia, jolla ei leikitä. Se otetaan vakavasti.

Rajan sentintarkan määrittelyn taustalla ei silti tarvitse olla järkisyytä tai käytännön seikkoja. Päinvastoin, raja-asioissa joudutaan usein epäloogiselle ja tunnevaltaiselle maaperälle. Lähes kaikilla on jokin rajakiistaan liittyvä tarina kerrottavanaan. Esimerkiksi näin: maanomistaja kaivoi viisi metriä leveään rajaojan, täytti sen heti kohta maalla ja kaivoi sen äärimmäistä reunaa myöten uuden, pienen ojan, jolloin rajaa saatiin siirrettyä muutama metri naapurin puolelle. Tai näin: viranhaltija hakkautti vaihtoehtoisia rajalinjoja valtakuntien väliseen metsämaastoon ilman varsinaista tietoa siitä, missä rajan pitäisi

mennä, ja kertoessaan tämän virkaveljelleen sai rauhallisen neuvon jatkaa puuhaansa periaatteella, että omaa aluetta ei ainakaan kannata lähteä pienentämään.

Edellinen tapaus koskee 1990-lukua ja kahden maatilaa rajaa, jälkimmäinen 1590-lukua ja kahden valtakunnan välistä rajaa. Mistä saakka rajan tarkka kulku on ollut niin tärkeää? Miksi on oleellista, että rajalinja saadaan työllä ja tuskalla siirrettyä naapurin puolelle, jos se sijoittuisi luontevammin ja ilman merkittävää haittaa jonnekkin muualle?

Täyssinän rauhan jälkeen vuonna 1595 Venäjän-vastaista rajaa alettiin käydä Inkerin, Karjalan, Savon, Kainuun ja Lapin alueilla. Rajankävijöiden keskinäinen kirjeenvaihto osoittaa auliin vastavuoroisen kulttuurin vallinneen heidän ja entisen vihollisen edustajien kesken epäselvän rajan maastoon määrittelyssä. Tunnustettiin, että rajasta ei ollut juurikaan tietoa, mutta kehitettiin, menisikö mahdollisimman edullinen vastapuolelle läpi. Vastavuoroisesti naapurikin sai merkitä sen rajan, jota piti oikeana. Rajankäynnin voitti se, joka pärjäsi neuvotteluissa paremmin.

Jostakin syystä näyttää siltä, että ruotsalaiset voittivat tässä tapauksessa lähes kaiken. Järjestään kiistakysymykset, alkaen neuvottelujen pito-paikasta, ratkesivat venäläisten perääntymiseen. Viimeiseksi väännettiin yhdestätoista paljakkalaisesta ja hangasniemeläisestä talonpojasta.

Miksi rajan tarkkan, jopa pikkutarkan kulun nimissä on ammoisista ajoista saakka vaaran-

nettu hyvät naapurisuhteet niin yksityisellä kuin valtakuntien tasolla? Ruotsissa ja Suomessa talonpoikien omistusoikeus on ollut vuosisataisesti vankalla pohjalla, joskin kaikkien tilusten yksityinen omistus on suhteellisen uusi asia. Sen toi mukanaan 1700–1800-luvuilla toteutettu isojako. Aikaisemmat yhteismetsät ja -vainiot eivät kuitenkaan merkinneet onnellista, riidatonta kulta-aikaa.

Kiistat nautintaoikeuksista ovat tyyppisimpiä 1600-luvun käräjajuttujen aiheita. Ne ovat olleet syynä lukemattomiin tappeluihin ja tukanvetoihin. Jos kiistely omistusraja meni valtakuntien välillä, se saattoi mustelmien sijasta aiheuttaa sodan. Kun sota oli ohi, tarvittiin neuvottelu rajan sijainnista. Lokakuussa 1595 sellainen oli käynnissä Varpavuorella ruotsalaisten ja venäläisten rajankäyntitoimikuntien kesken. Julkilauttuna tavoitteena oli löytää vanha, ”oikea” raja, joka oli päässyt hukkumaan jonnekin ja jonka kulusta kummallakin osapuolella oli vain hämääriä käsityksiä.

Samoin kuin talonpojilla alkoi jo olla kirjallisia, käräjillä tai laamanninoikeudessa laadittuja dokumentteja omistuksistaan, myös valtakuntien edustajilla oli hallussaan asiakirjoja rajan kulusta. Rajapyykkien löytäminen luonnossa oli toinen juttu. Ne oli merkitty risteillä, kruunuilla ja muilla symboleilla kiviin, kallioihin, ikihonkiin ja kantoihin. Ei ole yllättävää, että Pähkinäsaaren rauhan rajoja oli 270 vuoden päästä vaikea jäljittää maastosta.

Miten tietoa rajasta lähdettiin hankkimaan? Tavallinen ja oikeastaan ainoa keino oli kysyä paikallisilta asukkailta, missä rajamerkit ovat. Ei ollut edes kuviteltavissa, että olisi olemassa tarkka, mittakaavassa laadittu kartta, johon rajapyykit on merkitty, tai vielä parempaa, GPS-laite, jonka koordinaateilla rajapyykit löytyisivät kuin geokätköt ikään. Rajatoimikunta oli kuitenkin uudenaikaisesti varustettu, sillä Viipurista oli hankittu työn avuksi kompassi. Modernista teknologiasta huolimatta jouduttiin moniin kom-

melluksiin. Haettiin soutamalla papinpoika Juhanaa, jonka piti vastata työn sujumisesta, mutta jota ei näkynytäkään missään, tai yritettiin yhyttää Toropaisen Mattia, joka oli luvannut tulla mukaan, mutta olikin lähtenyt kalavesilleen.

Kuninkaan lähettämällä korkea-arvoisilla rajaneuvottelijoilla ei ollut juuri ennakkovalmiuksia tehtäväänsä. He miettivät, pääseekö rajaseudulla kulkemaan hevosella tai veneellä, ja toivoivat, etteivät ainakaan joutuisi kävelemään. Tarvittiin erämaissa kulkemaan tottuneita vanhoja talonpoikia. Rajankäyntiä varten heitä haalittiin koolle rajalinnoihin. Olavinlinnassa majoitettuna ollut joukko täytyi päästää lopulta koteihinsa kesällä 1595, kun varsinaiset rajankävijät eivät olleet vielä edes lähteneet Suomen länsirannikolta matkalleen kohti itää.

Rajaseutujen asukkaat olivat paljon vartijoina. Ihmisiä ei näytäkään juuri ilahduttaneen kunnia, että heidän muistitietonsa, kokemuksensa ja paikallistuntemuksensa varassa oli ruotsalaisten ja venäläisten hallitsemien valtakuntien välisen rajan sijainti. Monet välttelivät ankaraa vastuuta ja esivallan huomiota parhaansa mukaan. Rajankävijöiden täytyi ottaa puoliväkinen mukaansa kenet vain kylistä sai, olipa hän sitten vaikka pelkkä renkipoika, ja soudattaa rajankäyntitoimikunnan kanssa ympäri järviä osoittelemassa muinaisia kalliopaasia, joissa ehkä erottui joitakin merkkejä, tai sitten ei.

Loppujen lopuksi raja kuitenkin saatiin käytyä Täyssinän rauhan jälkeen, niin kuin se oli saatu sitä aikaisemmin ja sen jälkeen lukemattomissa pienissä ja isoissa rajakiistoissa, joita syntyi talojen, kylien, jakokuntien, pitäjien, läänien ja valtioiden välille. Saatiinko raja noudattamaan maastossa vanhaa ja oikeaa linjaansa, jää arvoitukseksi, samoin kuin se, mahtoiko mitään vanhaa ja oikeaa linjaa olla olemassakaan vai oliko se ollut alusta alkaen olemassa vain paperilla ja mielikuvissa. Joka tapauksessa ne yksitoista talonpoikaa, joiden ”omistamisesta” lopuksi kiisteltiin, jäivät Ruotsin puolelle.